

УДК 811.29=222.1'01

А. Бочарнікова, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна**КАТЕГОРІЯ ІНФОРМАТИВНОСТІ В ТЕКСТІ АВЕСТИЙСЬКОГО ГІМНУ Y 46**

Запропоновано різні типи логічного розподілу видів інформації в тексті з огляду на потреби дослідників текстів віддалених історичних епох. Проаналізовано змістово-фактуальну та змістово-концептуальну інформацію тексту авестійського гімну Y 46. Зауважено відмінності в змістово-фактуальній інформації між першою та другою половинами тексту.

Ключові слова: Авеста, Гати, категорія інформативності, змістово-фактуальна інформація, змістово-концептуальна інформація.

Дослідження мовного вираження категорії інформативності є частиною повного лінгвістичного аналізу тексту, який у працях лінгвістів виступає зручним засобом для віднайдення цілого комплексу характеристик тексту, не помітних при його звичайному прочитанні. Особливо актуальним видається застосування цього методу до текстів віддалених історичних епох, які сповнені невирішеними науковими питаннями як для лінгвістів, так і для фахівців із літературознавства, історії, філософії й релігієзнавства. Повноцінне опрацювання тексту Y 46 з об'єктивних причин (текст укладений найдавнішою з мертвих давньоіранських мов – авестійською; його переклади містять значні змістові відмінності, через що будь-які висновки, здійснені на основі роботи з перекладами, мають відтінок умовності) досягне лише лінгвістам, хоча його результати корисні й для науковців інших галузей.

Авестологія є одним із традиційних напрямів класичної академічної іраністики, якому приділено недостатньо уваги в нашій країні. Авестійська мова не є предметом жодного курсу чи спецкурсу у вітчизняних закладах вищої освіти. Лінгвістичному аналізу тексту Y 46 не присвячено окремих праць ані в Україні, ані взагалі у світовій іраністиці, що і зумовлює актуальність цієї публікації.

Мета статті розмежувати окремі види інформації, що міститься в тексті гімну, та окреслити її специфічні риси.

Матеріалом для часткового лінгвістичного аналізу слугував оригінал тексту Y 46 авестійською мовою. Переклад наш із опорою на словники Хр. Бартоломе та Е. Пурдавуда [6; 7].

Авестійський гімн, який за міжнародною кодифікацією позначають Y 46, є віршованим текстом без назви, що належить до тієї частини Авести, яка має назву Ясна (звідси в позначенні літера Y). Окремі гімни Ясни утворюють групу, що має назву Гати й укладена мовою, децю відмінною від інших частин Авести, і вважається хронологічно первинною. Створення цих гімнів приписують Зороастру, зосновнику релігії доісламського Ірану.

І. Гальперін виділив три види інформації, що може бути наявною в тексті: змістово-фактуальна, змістово-концептуальна та змістово-підтекстова [5, с. 27–28]. До змістово-фактуальної він відносить експліцитне наведення опису елементів навколишньої дійсності та реальних подій. Під терміном "змістово-концептуальна" дослідник розуміє знову ж таки експліцитне сприйняття реального світу крізь призму авторського бачення; думки, переконання та індивідуальні особливості осмислення дійсності автором тексту. Змістово-підтекстовою інформацією І. Гальперін вважає таку інформацію, що наявна лише імпліцитно і стає зрозумілою читачу або слухачу тексту завдяки логічним зв'язкам між його елементами й асоціативним рядом, породженим певними мовними одиницями.

У результаті подальшого логічного осмислення цього розподілу головним авторові цієї публікації видається поділ інформації на експліцитну (виражену словами у прямому значенні) та імпліцитну (виражену непрямо або взагалі таку, що не виражена словами і впливає з логічних зв'язків між поняттями). У свою чергу, експліцитна інформація поділяється на опис реалій навколишнього світу та опис реалій внутрішнього світу людини.

Для дослідників давніх текстів стає очевидним й інший додатковий розподіл. Перед ними постає проблема відмінності обсягу інформативності тексту для сучасного його авторові адресата з певної епохи й географічної місцевості та для дослідників нашого часу.

Стосовно змістово-фактуальної інформації часто спостерігається ситуація, коли те, що згадано давнім автором побіжно і "між іншим", важливо для сучасних істориків. Наприклад, на кам'яній переможній стелі Рамзеса III у довгому переліку його славетних перемог у передостанньому рядку буквально кількома ієрогліфами сказано, що він зрівняв із землею Ізраїль. Для давніх єгиптян у це була просто незначна деталь численних славетних перемог Рамзеса III, а для сучасних науковців це перша історично задокументована згадка про Ізраїль.

Набагато більший дисбаланс обсягу отриманої інформації між давніми сучасниками текстів і сучасними дослідниками виникає стосовно змістово-підтекстової інформації. Фахівцям з перекладу добре відомо, що розуміння підтексту вимагає високого рівня фонових знань культури народу, з мови якого здійснюється переклад, та взагалі певного "занурення" в епоху і реалії спільноти, мовою якої написаний текст. Часто підтекстова інформація відіграє визначальну роль у гумористичних текстах та текстах, спрямованих на здійснення сугестивного впливу. Авестійські Гати на переконання більшості дослідників були складені засновником зороастризму і мали привертати прихильників і послідовників релігії, а отже, мали здійснювати сугестивний вплив. Зрозуміло ж, що цей вплив не міг бути виражений мовними засобами прямо, у формі наказів, бо для наказів людина спочатку має отримати владу. Отже, імовірно, імпліцитна інформація має бути присутньою й відігравати помітну роль в авестійських гімнах.

Унікальною особливістю опрацювання категорії інформативності в текстах Авести є те, що дослідники замість проведення спочатку аналізу деталей історії та культури регіону укладання тексту і вже після цього роботи з інформацією самого тексту змушені дотримуватися зворотнього алгоритму дій. Причиною цього є факт, що попри понад двісті років проведення фундаментальних досліджень у галузі авестології, історична епоха й регіон укладання текстів Авести досі достеменно невідомі. Розбіжності у думках вчених стосовно, наприклад, хронології Авести, становлять понад 1500 років [1, с. 26–28]. Отже, автор цієї публікації ставить перед собою також задачу подальшого

використання даних, отриманих від аналізу інформативних повідомлень авестійського тексту, для відтворення загальної картини історично-культурної ситуації мовного колективу, представником якого укладений авестійський гімн Y 46.

Проаналізувавши змістово-фактуальну інформацію з тексту гімну, можна здійснити ще один логічний поділ цієї інформації на два підвиди: інформацію, яку автор свідомо наводить у тексті (напр., під час переказу подій або опису місцевості), та інформацію, на якій автор увагу не заострює і яка автоматично впливає зі сказаного (для адресата тексту в ній нічого особливо нового та дивного немає, оскільки вона лише окреслює фрагменти знайомої адресату дійсності, у той час як для сучасних дослідників вона може виявитися цінною).

На початку тексту його автор скаржиться на самотність, на те, що на нього здійснюють тиск і він не знає, в кого шукати допомоги. Він скаржиться на бідність і малу кількість послідовників свого вчення, на брехливих правителів. Проголошує, що прийме будь-яку допомогу від чоловіка чи жінки, обіцяючи за неї блага на тому світі. Натякає, що йому погрожують фізичною розправою. Ствержує, що погані вчинки кавіїв та карапанів (ці два слова, які в авестологічній літературі часто

транслітерують і залишають без перекладу, означають приблизно "царі" й "жерці") несуть загибель людям.

Всередині тексту навколишня дійсність змінюється, хоча жодних змін за сюжетом тексту не відбувається. Автор починає звертатися з прямою мовою до присутніх разом із ним осіб – до Хаечатаспи, Джамаспи з роду Хвогви, Фрашаоштри з того ж роду та загалом до спітамідів. Називає своїм другом Фр'яну – туранця. Стверджує, що найбільшу допомогу Заратуштрі надав кавіїв Віштаспа. Доручає одному з прибічників самостійний візит до віруючих, вичитує іншого за бездіяльність. Обіцяє ворогувати з тими, хто вороже поставиться до нього (у тексті – "до нас"). Наприкінці гімну невідомий автор стверджує: "Хто допоможе мені, допоможе Заратуштрі", й обіцяє таким людям усілякі матеріальні блага.

Цікавим видається той факт, що у світових авестологічних наукових працях відсутні сумніви щодо гомогенності тексту цього гімну. У серії попередніх наших публікацій наведено відмінності між двома половинами цього гімну на різних рівнях лінгвістичного аналізу [2; 3; 4]. Розбіжності у змістово-фактуальній інформації між двома половинами тексту можна проілюструвати у таблиці:

Перший умовний текстовий масив гімну Y 46 (з першої по одинадцяту строфу)	Другий текстовий масив гімну Y 46 (з дванадцятої по дев'ятнадцяту строфу)
Автор тексту перебуває на самоті	Біля автора присутні інші люди – Хаечатаспа, Джамаспа, Фрашаоштра, невизначена кількість спітамідів (представників роду Спітами Заратуштри)
Автор жаліється на бідність, активно шукає матеріальної допомоги, за допомогою пропонує нагороду після смерті	Автор пропонує матеріальні блага тим, хто йому допомагатиме
Кавії – вороги, їхні вчинки несуть загибель людям	Кавіїв Віштаспа – найкращий друг і помічник
Всі правителі брехливі	Кавіїв Віштаспа (правитель) – найкращий друг
У другій особі однини звертається лише до божества	У другій особі однини звертається до окремих своїх послідовників, божество згадується здебільшого у третій особі.

Загалом змістово-фактуальна інформація гімну містить низку цікавих моментів. У першій строфі автор гімну скаржиться, що нічого доброго він не може сказати про країну, в якій брехливі правителі. Цікаво те, що слово *daḥvyēiš* "країна" вжито в однині, тоді як *sāstārō dregvañtō* "брехливі правителі" у множині, при чому йдеться про теперішнє становище, а не про минулі роки. І отже, ми спостерігаємо картину суспільного ладу й державного устрою, відмінного від того, що пізніше встановився на території держави Ахеменідів із чіткою вертикаллю влади та одним царем. Ймовірно, це перехідний період із залишками племінних відносин – кілька родів із своїми головами на чолі, що разом утворюють країну чи радше місцевість із досить умовно визначеними географічними межами. Словооснова *daḥvyu/dañhu*, що багаторазово вживається в Авесті у значенні "країна", дійшла до сучасної перської мови у вигляді слова *deh* зі значенням "село". Через це природним видається припущення, що переклад "країна" дещо умовний, оскільки авестійське слово означало головним чином одиницю територіального поділу, а не адміністративного.

У другій строфі гімну, де його автор скаржиться на бідність і малу кількість прибічників, дослівно сказано *mā kamnašvā huatša kamnanā ahmī* "в мене мало худоби, і від того мало чоловіків" [8, с. 531]. Тлумачити слова про те, що в автора гімну "мало худоби" у прямому значенні недоцільно через те, що важко уявити, яким би чином людина могла б вести проповідницьку діяльність, одночасно займаючись розведенням рогатої худоби.

У Гатах неодноразово лунають заклики до відмови від кочового способу життя на користь осідлого.

В авестійській мові існує знак для розділу слів на письмі, і при цьому *kaṃnašvā* "мало худоби", так само, як і *kaṃnanā* "мало чоловіків" – це одне слово, утворене шляхом лексикалізації словосполучення. Природно припустити, що на одне цільне слово перетворилося словосполучення, що вживалося в переносному значенні й означало разом одне поняття "бідний". А той факт, що поняття "бідний" походить від сполучення "мало худоби" ілюструє нам реалії побуту кочового племені скотарів, так само, як і прикметник із двох компонентів зі значенням "мало" і "чоловік", що разом означає приблизно "малолюдний". Останнє поняття могло ілюструвати відмінність між родоплемінним колективом, що подорожував при великій кількості дорослих чоловіків, і колективом із малою кількістю людей, відповідно менш захищеним і неспроможним відстояти своє право займати бажану територію.

Загалом, ситуація, коли мова значною мірою відстає від реалій життя, що змінюється, є цілком звичною в багатьох культурах. У сучасному Ірані людина, яка повідомляє, що збирається поїхати в метро, має вжити дієслово *سوار شدن savār šodan*, що буквально означає "осідлати". У монотеїстичних текстах єврейської Тори одне зі слів на позначення поняття Господь – *elohim*, що граматично є множиною й буквально означає "боги". Однак попри те, що вже давно коні не є видом транспорту, а євреї тисячі років тому перейшли від багатобожжя до монотеїзму, проте відповідні лексичні одиниці продовжують функціонувати в мовах.

Ще помітніше відстають від реалій життя фразеологізми та ідіоми, оскільки вони часто є зарисом певної повторюваної ситуації з життя, яка згодом зникає, а фразеологізм продовжує своє існування. У сучасній перській розмовній мові, спитати "Ти зрозумів?", можна серед іншого і в такий спосіб: "دو زاریت افتاد؟" *dozārit oftād*, тобто "твоя двушка впала?", хоча вже давно пройшли часи, коли іранці користувалися громадськими телефонами, в які за кілька спроб можна було вкинути монету в два ріали. Так само в останній строфі авестійського гімну його автор обіцяє усілякі блага тим, хто стане послідовниками його релігії. Дослівно він обіцяє *vīsprāiš gāvā azī* "усіх вагітних корів". Жодних праць з питання фразеології в Авесті у світовій іраністиці поки не укладено, однак ми все ж наважимося стверджувати, що наведене вище словосполучення безперечно є фразеологізмом зі значенням "усіляких благ", "усього найкращого". Для кочовика-скотаря, єдиним багатством якого є поголів'я худоби, великою вдачею було б отримати корів, які значно збільшать чисельність стада.

У десятій строфі гімну його автор говорить:

yē vā mōi nā genā vā mazdā ahurā
dāyāt anḥēuš yā tū vōistā vahištā,

тобто "хто б мені, чоловік чи жінка, о Всевідаючий Господь, дав би те, що Ти вважаєш найкращим..." [8, с. 535]. Викликає зацікавленість те, що у суспільстві автора тексту приватна власність могла належати однаково чоловікові або жінці. В авестологічній літературі дослідники докладно на гендерних питаннях права власності не зупиняються. Проте цей пасаж з Авести перегукується з суспільними відносинами давніх персів часів династії Ахеменідів, коли жінки працювали й отримували гідну заробітну плату, займали високі посади у державній канцелярії й навіть мали оплачувану декретну відпустку. Відповідна документація фінансової звітності державної канцелярії часів Дарія I у табличках еламською мовою зберіглася повною мірою й зараз розшифрована й опублікована [9, с. 30].

Думки, переконання і світобачення автора тексту формують концептуальну інформацію. У гімні Y 46 пасажі, які демонструють особисті переконання, емоції чи сподівання, знаходяться в першій половині тексту і утворюють картину релігійно-культурних уявлень, відмінних від переважаючих у давньому світі.

У першій строфі автор гімну говорить: *kaθā θwā mazdā xšnaošaī ahurā* "коли/як я тебе зможу порадувати, о Всевідаючий Господь" (слово *kaθā* у різних контекстах може мати обидва з наведених перекладів і тут достеменно не відомо, який з них автор мав на увазі, тому ми навели обидва) [8, с. 531]. Цікаво, що в релігійному тексті ані слова не сказано про жертвоприношення чи будь-які інші матеріальні прояви культу, і замість цього людина переконана, що Господа слід радувати.

У другій строфі автор наводить схожу думку: *gafeδgēm čagvaο hyaṭ fryδ fryāi daidīṭ* "я прошу того блага, яке друг дає другові" [8, с. 531]. Таке ставлення віруючого до Бога є нетиповим для релігійних вчень, особливо у давню добу. Давні євреї приносили в жертву тварин, Бога боялися й розуміли світ моралі через призму покарань і нагород. Хети, асирійці, вавілоняни також приносили жертви і ставилися до божеств за схемою "я – тобі, ти – мені". Давні греки та єгиптяни богів боялися та намагалися купити їхню прихильність жертвами або приємними для них діями. Навіть набагато ближчий за епохою Коран демонструє розуміння світу, згідно з яким

віруючий виконує свої обов'язки (молитви, піст і т.д.), щоб за це отримати місце у раю. А Зороастр сподівається на ставлення Бога до нього як до друга.

Схоже нематеріалістичне ставлення в Зороастра і до покарання. В 11-й строфі гімну йдеться про те, що кавіів та карапанів, злі вчинки яких несуть загибель людям, на мосту-переході у потойбічний світ після смерті "уēḥg xvē ugva xvaešā xraodāt daenā", тобто "їхні душі заїсть їхня власна совість" [8, с. 537]. Іудаїзм, християнство й іслам обіцяють грішникам муки в аду, уявлення про які базуються на ідеї тортур вогнем. "Меню" покарань на тому світі в політеїстичних близькосхідних культурах містить також ідею голоду, спраги, рабської праці, принизливого становища та фізичного знищення (у давньоєгипетській релігії вважалось, що серце того, хто покарання, якими б вони не були, надходять до людини з її зовнішнього середовища. У той час автор авестійського гімну страхає людей, вчинки яких несуть загибель, ані геєною вогненною, ані чудовиськами, – лише муками їхньої власної совісті.

Важко однозначно стверджувати щось стосовно підтекстової інформації гімну, оскільки він укладений мертвою мовою, що ускладнює розуміння тексту дослідниками. У світовій науковій літературі це питання не підіймалося, а нашим власним припущенням бракує чіткої аргументації, тому розгляд цієї частини проблеми слід віднести до перспектив дослідження.

Таким чином, текст авестійського гімну Y 46 є цінним джерелом як змістово-фактуальної, так і змістово-концептуальної інформації. Поетичний текст релігійного змісту доносить до нас інформацію про суспільно-політичний устрій, правові норми, антропонімікон носіїв авестійської мови. Разом із змістово-фактуальною інформацією, текст гімну повідомляє нам про ідеалістичні переконання його автора, дуже далекі від природного матеріалізму напівкочових скотарів, лексикою яких він виражав свої думки. Показовими є відмінності у фактуальній інформації між першою й другою половинами тексту. Переконання й світобачення автора відображені лише у першій половині гімну.

Список використаних джерел:

1. Бочарнікова А.М. Критичний аналіз поглядів західних орієнталістів на проблематику авторства й датування авестійських Гатів / А.М. Бочарнікова // Мова та історія : зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 248. – С. 23–31.
2. Бочарнікова А.М. Лексична структура тексту як ключ до його інтерпретації (на матеріалі авестійського Гату № 46) / Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 47. – Ч. 1. – С. 153–163.
3. Бочарнікова А.М. Мовно-стилістичні особливості авестійських Гатів (на матеріалі Гату № 46) / Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 41. – Ч. 1. – С. 132–140.
4. Бочарнікова А.М. Фонологічний аналіз тексту і питання про авторство авестійського Гату № 46 / Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 177–185.
5. Гальперин І.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – Изд. 7-е. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 144 с.
6. Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch / Bartholomae Christian. – Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner, 1904. – 1033 p.
7. Purdāvud E. Farhange avestā / E. Purdāvud. – Dar 4 j. – Tehrān : Asātīr, 2001.
8. Gāthā: Kohantarin baxše Avestā / tarj. va ta'lif E. Purdāvud. – Tehrān : Asātīr, 1999. – 591 s.
9. Kox H.M. Az zabāne Dāryuš / Hayd Māri Kox. – Tarj. P. Rajabi. – Tehrān : Kārang, 2000. – 360 s.

Надійшла до редколегії 07.10.18

А. Бочарникова, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КАТЕГОРИЯ ИНФОРМАТИВНОСТИ В АВЕСТИЙСКОМ ГИМНЕ Y 46

Предложены разные типы логического членения видов информации в тексте, принимая во внимание потребности исследователей, которые занимаются текстами отдалённых исторических эпох. Проанализирована содержательно-фактуальная и содержательно-концептуальная информация текста авестийского гимна Y 46. Обращено внимание на отличия в содержательно-фактуальной информации между первой и второй половинами текста.

Ключевые слова: Авеста, Гаты, категория информативности, содержательно-фактуальная информация, содержательно-концептуальная информация.

A. Bocharnikova, Ph. D. in Philology, associate prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CATEGORY OF INFORMATIVENESS IN AVESTAN HYMN Y 46

The article proposes different kinds of logical segmentation of the types of information in the text, taking into account the needs of researchers who deal with texts from remote historical eras. The content-factual and conceptual information from the text of the Avestan hymn Y 46 is analyzed. Attention is drawn to the differences in the factual information between the first and second halves of the text.

Keywords: Avesta, Gathas, category of informativeness, factual information, conceptual information.

UDC 81'276.16=222.1

E. Gogaladze, senior specialist, Ph. D. stud.
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

IMPOSTERS AND PRONOMINALIZATION IN THE PERSIAN POLITE SPEECH

The article is devoted to the Persian polite speech as an inseparable part of the Persian etiquette. Grammatical ways of expressing politeness as well as specific features of pronominalization in Persian including non-pronoun forms of address and polite equivalents of personal pronouns called "imposters" are analysed.

Keywords: politeness, speech etiquette, Persian ta'arof, pronoun, pronominalization, imposters.

The paper **aims at** researching the process of pronominalization, the linguistic products of pronominalization process and imposters on the basis of Persian polite speech.

Empirical material was gathered in different ways and through a wide variety of methods: Persian course-books, which are meant for studying Persian as a foreign language, compiled by Iranian and non-Iranian authors were being processed; Persian-Georgian, Persian-Russian and Persian-English phrasebooks; different materials that can be found on the internet; the fieldwork material that had been gathered during different years and visits in Iran, and which became accessible for us by the help of Persian-speaking linguistic informants.

A special questionnaire was designed and different Persian-speaking, as well as linguistic informants of different nationalities, who have connection with the Persian language and Iranian Lifestyle, were being inquired.

Research Methods: comparative and descriptive methods of linguistics are being used in the paper, as well as the method of observation on the participants and comparative-typological analysis.

Polite speech and existence of the polite expressions in the language should be related to certain social requirements that formed at one or another stage of development of the society. With time, the expressions demoting hierarchical relations have lost their original function and established as socially neutral polite words and expressions. Together with them, in actually all languages all over the world, there is a formal language with formal forms of addressing [8, p. 61].

Etiquette (French: Etiquette) is the set of savoir vivre, social graces and polite language. It was characteristic for all times and all social formations. Etiquette reflected the stages of historical-cultural development of the nation, as well as adopted religious views.

Etiquette is a poly-functional term. It embraces whole set of issues: historical, sociological, psychological, ethnographic and other aspects.

Polite language and proper forms of addressing, polite expressions and their norms are the key subsystems of etiquette forming the *Speech etiquette* of the language.

Speech etiquette of the language is not a group of separate and scattered formulas; it forms an organized system which consists of sub-systems. These sub-systems are united by key words that are in functional relationship with one another. It must be noted in advance that their choice in the language is determined by extralinguistic factors that should be taken into account when conducting culturological research of the language [8, p. 75].

Speech etiquette is the system of requirements, rules and norms dictating how should be made spoken contact with the others, continued the communication and ended it in different situations and depending on the communication objectives. Language etiquette is the set of requirements, form, contents and correspondence to the situations within the culture. It is different in various countries and cultures [12, p. 25]. It contains the words and expressions used for greeting, addressing and mentioning, asking, apologizing, thanking, expressing sympathy etc.

Speech etiquette is realized at several levels. These are:

- a. lexical-phraseology;
- b. grammatical;
- c. stylistic and intonation.

Iran is a country with great cultural traditions where politeness and tact, norms of speech etiquette are of particular significance. Entirety of respect, consideration, honoring form the institute of Persian politeness called Ta'arof [11, p. 42].

Ta'arof includes all means of expressing consideration at various levels of the language. Iranian Ta'arof is the synonym of etiquette in everyday life and speech [14, p. 14].

This article provides discussion of grammatical means of showing politeness, in particular, the pronouns and specific